

УДК 621.310

Б.Л. Якимчук, Л.С. Сікора, В.М.Сеньківський

Українська академія друкарства

І.В. Калиній

Бережанський агротехнічний інститут

КОГНІТИВНІ КОМПОНЕНТИ В ПСИХОЛОГІЇ ОЦІНЮВАННЯ СИТУАЦІЇ ТА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ

Розглянуто когнітивні компоненти, аналіз та врахування яких забезпечують адекватне оцінювання ситуації та прийняття ефективного рішення.

Когнітивна компонента, стратегія поведінки, інтелектуальний фактор, концепція, система, прийняття рішення.

Проблема сприйняття ситуації окремою особою чи групою в різних умовах складна і містить певні компоненти [1, 2–5]:

вироблення цілеорієнтованої стратегії поведінки (логічно-обґрунтованої, евристичної);

узгодження планів дій відповідно до стратегії на основі оцінки інтелектуальних та матеріальних ресурсів;

оцінка ступеня ризику при виконанні плану дій згідно зі стратегією реалізації мети;

наявність лідера зі спеціальною підготовкою і відповідним рівнем знань.

Процедури сприйняття ситуації і прийняття рішень ґрунтуються на певній організації процесів мислення особи та достатності рівня інтелекту, необхідного для реалізації стратегій співпраці. При цьому потрібно виділити окремі компоненти когнітивної психології мислення:

методи направленої логічного синтезу стратегій і тактик прийняття цільових рішень і планів їх реалізації;

евристики (мозковий штурм, асоціації та аналогії, методи синектики, алгоритми відкриття).

Формування концепцій прийняття рішень. *Когнітивні теорії в психології мислення й прийняття рішень.* У психології особи, важливим аспектом якої є оцінювання здатності адекватно сприймати ситуацію і приймати рішення, використовуються соціально-когнітивні моделі мотивації та саморегуляції.

Теорія атрибуції (Weiner, 1992) аналізує механізми впливу атрибуційних процесів на мотивацію та емоції. Збуджувальними факторами (активаторами) при такому підході є знаходження причинно-наслідкових зв'язків при формуванні дій. Думки про причини подій обумовлюють емоційні й мотиваційні реакції. Досягнення цілі особою при цьому пояснюється збігом множини факторів,

які відповідно можна класифікувати. Причини подій характеризуються набором параметрів, які утворюють атрибуції як ядро прогнозу поведінки особи (пояснювальні конструкти). Атрибуційні тенденції ґрунтуються на когнітивних структурах, що містяться в основі тверджень про причинні зв'язки в ланцюгах подій.

Теорія контролю. Кібернетична модель системи зі зворотним зв'язком — цілісна структура, в рамках якої можна розглядати цілеорієнтовані мотиваційні процеси (Pribram, 1960). В основі теорії — аналіз інформаційно-процесуальних механізмів регулювання дій особою відносно способу реалізації цілі й траєкторії руху до неї. Система зі зворотним зв'язком включає з точки зору інтелекту такі компоненти:

- функцію введення зовнішньої інформації;
- модель цілі або траєкторії цілеорієнтованого руху;
- компаратор-класифікатор ситуації та розходжень траєкторії руху;
- функцію управління зміною поведінки на основі процесу саморегуляції.

Теорія контролю здатна відобразити ієрархічні відношення між стандартами і цілями та способом руху до них, однак не враховує ролі емоцій у процесі оцінювання ситуації та прийняття рішення.

Сигнально-когнітивні теорії. Здатність людини до саморегуляції поведінки, мотивованої для досягнення цілі, ґрунтується на аналізі соціально-когнітивних структур і процесів прийняття рішень для ціленаправлених дій та оцінки їх наслідків. Вплив цілі на поведінку визначається:

когнітивною складністю задач, що провокує напруженість при формуванні нових стратегій рішень;

зворотним зв'язком при формуванні стратегій руху до цілі, що підвищує рівень мотивації до певного порогу, коли ОПР контролює свої дії з урахуванням ступеня успішності (гарантії результату).

Відповідно, інтелектуальними факторами впливу виступають:

- стратегія формування програми дій при збуреннях;
- невизначеність цілей, трудність їх досягнення при наявних ресурсах;
- розрив каналу зворотного зв'язку, що не дає можливості контролювати успішність цілеорієнтованих дій.

Невизначені цілі не служать активаторами особи, завдяки чому відбувається самомотивація, що міститься в основі ланки (соморегуляція <-> ціленаправлена поведінка).

При розв'язанні когнітивно-складних задач ОПР, якщо не досягнуто результату, необхідно випробувати велику кількість стратегій для покращення ситуації. При цьому ускладнюється процедура вибору, а задача стає невирішеною внаслідок неадекватності стратегії прийняття рішень.

У рамках структурного формалізму (Парсонс Т., 1975) цілеорієнтованій інтелектуальній системі притаманні властивості:

адаптації — система повинна переборювати випадковий характер впливів факторів;

ціле досягнення — система має вміти визначати первинні цілі та формувати стратегії їх досягнення;

інтеграції — система зобов'язана координувати взаємодію елементів для досягнення мети;

латентної функції (підтримка цілісного образу) — система повинна підтримувати мотивацію й цілеорієнтацію в процесі реалізації поведінки.

Відповідно, в структурі організації особи — активного агента, виділяються:

поведінковий організм як реалізатор системи дій;

система «Я – особи» виконує функцію ціледосягнення на основі системних цілей і мобілізації ресурсів;

соціальна система як інтегратор систем;

система культури — цілісний еталон норм і критеріїв цінностей як мотиваторів і агентів дій;

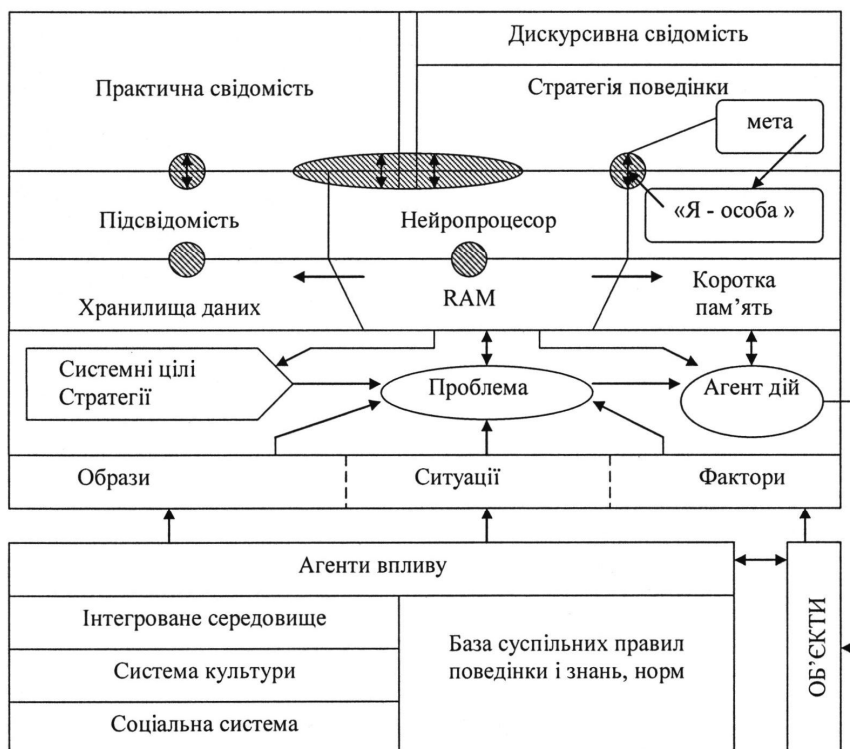
самонаправленість системи відносно внутрішніх задач.

Мотивація в таких системах забезпечує загальні плани дій, будучи пов'язаною з видом свідомості як способу відображення сценарію цілеорієнтовних дій. Відповідно виділяємо:

дискурсивну свідомість як спосіб опису дій в уяві з допомогою слів;

практичну свідомість як відображення дій агента без опису словами у вигляді послідовних сценаріїв та образів ситуації.

Наведемо схему взаємодії «Особа – соціальна система» (рис.).

Когнітивна модель взаємодії «Особа – соціальна система»

Когнітивна модель інтелектуальної взаємодії (особа – система) включає: свідому компоненту «я – особа» як синтезатор проблем у рамках бази суспільних правил і систем культури та соціуму;

свідому компоненту синтезу стратегій досягнення системних цілей, генерація яких відбувається на стику областей «свідомість – підсвідомість» нейроструктури;

свідому компоненту синтезу стратегій поведінки та її реалізації через агента дій при виявленні сили факторів впливу на ОПР;

підсвідомість як пов'язувальну нейроструктуру між базами даних, знань, сховищ образів, асоціацій з «я – компонентою ОПР».

Таким чином, розглянуто інтелектуальну компоненту формування рішень у рамках когнітивної психології на основі концепції «Я – ОПР» як інтелектуального агента, а також показано, що для адекватного сприйняття ситуації й прийняття ефективних рішень необхідно враховувати логічну та асоціативну компоненти при побудові сценаріїв розвитку цілеорієнтованих дій.

1. Антикризисное управление / [ред. Е.М. Короткова]. — М. : Инфра-М, 2000. — 432 с.
2. Андрейчиков А.В. Анализ, синтез, планирование решений в экономике / А. В. Андрейчиков, О.А. Андрейчикова. — М. : Финансы и статистика, 2000. — 359 с.
3. Гладунський В. Н. Логіка / В.Н. Гладунський. — Львів : Афіша, 2004. — 357 с.
4. Дерлоу Дес. Ключові управлінські рішення, технологія прийняття рішень / Дес Дерлоу. — К. : Наук. думка, 2001. — 242 с.
5. Згуровский М.З. Исследование социальных процессов на основе системного анализа / [Згуровский М. З. и др.]. — К. : Наук. думка, 1997. — 290 с.
6. Напалков А. В. Информационные процессы в живых организмах / А.В. Напалков, Н. В. Целкова. — М. : Высш. шк., 1987. — 319 с.
7. Капрара Дж. Психология личности / Дж. Капрара, Д. Сервои. — СПб. : Питер, 2003. — 640 с.

КОГНИТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ В ПСИХОЛОГИИ ОЦЕНКИ СИТУАЦИИ И ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЯ.

Рассмотрены когнитивные компоненты, анализ и учет которых обеспечивает адекватное оценивание ситуации и принятие эффективного решения

COGNITIVE COMPONENTS IN PSYCHOLOGY SITUATION ASSESSMENT AND DECISION.

Considered cognitive components analysis and consideration which provides adequate assessment of the situation and making effective decisions

Стаття надійшла 03.10.2012